

==== *Krahulcsán Zsolt* =====

/// Egy találkozó anatómiája

Mark Palmer budapesti amerikai nagykövet és a magyar titkosszolgálatok vezetőjének megbeszélése 1989-ben

A magyarországi rendszerváltozás során korábban soha nem tapasztalt rendkívüli események egész sora követte egymást, gondoljunk csak a különböző tüntetésekre, az alternatív szervezetek, illetve pártok megalakulására, majd a politikai folyamatokban való egyre meghatározóbb szerepvállalásukra, 1956 átértékelésének különböző lépéseire, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) szétesésének folyamatára vagy éppen a rendszer névadó politikusának, Kádár Jánosnak a halálára. A nagy nyilvánosság előtt zajló Ellenzéki Kerekasztal-, majd Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, a Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének aktusa, a harmadik magyar köztársaság kikiáltása vagy éppen az amerikai nagykövetség s személyesen a nagykövet, Mark Palmer által képviselt rendkívül aktív, jól látható, formabontó, a véleményét a nyilvánosság előtt is határozottan képviselő szerep egyre markánsabb megjelenítése is a korábban megszokottól eltérő, izgalmasan új jelenségek voltak.

Mark Palmer nem csak a hagyományos protokolláris és diplomáciai szerepeket játszotta budapesti nagyköveti beosztásában, hiszen nemcsak a magyar bel- és külpolitikai térben, de a tágabban értelmezett közéletben is igen agilis volt. Nemcsak az MSZMP mértékadó politikusaival, hanem az ellenzéki szervezetek vezetőivel is szoros, élénk kapcsolatokat épített ki, amelyekkel látványosan demonstrálta, hogy az USA erkölcsileg és politikailag is támogatja az ellenzéki szervezeteket, de a (még) egyeduralgoló párt vezetőivel is a jó viszony fenntartására törekedett. Ugyanakkor volt Palmer tevékenységének egy másik, rejtett vonulata, amikor állambiztonsági, belügyi kérdésekben négy szemközt informálódott, illetve tolmácsolta az amerikai álláspontot. Emellett az MSZMP szűkebb vezetéséhez tartozó elvtársakkal folytatott különböző megbeszéléseket nagyberuházásokról, vagy a magyar és az amerikai titkosszolgálatok közötti lehetséges együttműködésről, illetve az amerikai fél által kívánatosnak tartott állambiztonsági doktrínáról. Ezekről legfeljebb rövid híradások, egy-két soros tudósítások születtek, így napjainkban is keveset tudunk ezekről a megbeszélésekről, ezért a most publikált dokumentum segíthet pontosítani az amerikai

nagykövetségnek s személy szerint Mark Palmernek a magyarországi rendszerváltás folyamatában betöltött szerepéről eddig kialakított képet. Közleményemben előbb Palmer magyarországi tevékenységének publikus, a közvélemény előtt is ismert legfontosabb aktusait foglalom össze, majd pedig a nagykövetnek a magyar titkosszolgálatokat irányító Pallagi Ferenc miniszterhelyettes 1989. október 24-én történt találkozójáról készített feljegyzését, illetve a találkozó körülményeit, jelentőségét ismertetem.

== Palmer, a közszereplő

Mark Palmer amerikai diplomata és politikus 1986 decemberétől 1990 januárjáig teljesített szolgálatot az Egyesült Államok budapesti nagykövetségént.¹ Diplomáciai pályafutását 1964-ben kezdte, előbb a delhi, a moszkvai és a belgrádi nagykövetségeken dolgozott, majd az amerikai Külügyminisztériumban a Szovjetunióval és a kelet-európai országokkal fenntartott kapcsolatokért felelős helyettes államtitkár volt. A magyar állambiztonsági szerveknek – a washingtoni magyar külképviselete útján – Palmer már viszonylag korán a látókörébe került. Az első ismert kapcsolat 1984 márciusából ismert, amikor Palmer figyelmeztette a washingtoni magyar nagykövetséget, hogy Magyarország hagyjon fel a „fejlett technológiák megszerzését” célzó hírszerző tevékenységgel, valamint fejezze be a terrorista csoportok kiképzését, és egyúttal jelezte, hogy a „terrorizmus elleni harcban együtt kellene működni”.² A magyar hírszerzés 1985 májusában jelentette, hogy a következő év elejétől ő lesz az új budapesti nagykövet, igaz, pár hónapot tévedtek.³ Még 1985 júniusában Palmer magához kérte a washingtoni magyar nagykövetet, és felszólította, hogy Magyarország állítsa le az Irak és Líbia számára szánt vegyi fegyverek és felszerelések eladását. Jelezte azt is, hogy tudnak arról is, hogy Magyarországra rendszeresen utaznak be a Közel-Keletről terroristák, ezért figyelmeztette Házi Vencel washingtoni magyar nagykövetet, hogy ha a magyar kormány nem változtatja meg ezt a hozzáállását, akkor hazánkat a terroristákat támogató országok közé fogják besorolni.⁴ Októberben a hírszerzés ismételen jelezte, hogy 1986-tól Palmer lesz az új budapesti amerikai nagykövet, s egyúttal rövid jellemzést is adtak róla: „...konzervatív beállítottságú politikus, s ezt az álláspontját rendszerint kifejezésre is juttatja. Politikai nézeteire jellemző, hogy ő írta Reagan elnöknek a londoni parlamentben elmondott hírhedt,

1 = = Trautmann Rezső, az Elnöki Tanács helyettes elnöke fogadta Mark Palmert, az Amerikai Egyesült Államok új magyarországi nagykövetét, aki átadta megbízólevelét, majd a december végén Kádár János, az MSZMP főtájtára is fogadta az új nagykövetet. Hírek. Népszabadság, 1986. december 9. 8.; Diplomáciai hírek. Népszabadság, 1986. december 28. 5.

2 = = ÁBTL 2.7.1. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1984. március 21. 45-78/1-58/1984.; uo. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1984. március 29. 45-78/1-64/1984.

3 = = ÁBTL 2.7.1. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1985. május 29. 103-103/9.

4 = = ÁBTL 2.7.1. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1985. június 3. 106-106/5. Uo. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1985. június 12. 113-114/4. Uo. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1985. július 23. 142-143/8.

szélsőjobboldali beszédét. Jellemét tekintve hiú ember, gyerekes magatartása, komolytalan viselkedése környezetére gyakran zavarólag hat.”⁵

A magyar állambiztonság jellemzését Palmer Budapesten sem hazudtolta meg, aktivitásával, külső megjelenésével, a jellegzetes csokornyakkendőjével új szint vitt a magyar közéletbe. Növekvő intenzitással vett részt az eseményekben, a határozott, egyáltalán nem a megszokott óvatos diplomáciai véleményalkotásával szokatlanul hatott a magyarországi belpolitikai közegben, közéletben. Minden protokolláris vagy üzleti eseményt felhasznált a magyarországi reformfolyamatok támogatására és az amerikai érdekek minél hatékonyabb képviselésére. 1987 áprilisában részt vett „a fasizmus elleni harcban hazánkban hősi halált halt amerikai katonák” Budaörsi úti emlékművének megkoszorúzásán, jelen volt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen megrendezett amerikanisztikai konferencián, a magyar–amerikai külügyi megbeszéléseken, és májusban vendégül látta Zbigniew Brzezinski, Carter elnök volt nemzetbiztonsági főtanácsadóját, illetve az Egyesült Államok nemzeti ünnepe alkalmából fogadást tartott a nagykövetség rezidenciáján.⁶ Közvetítette Reagan elnök „kitüntető elismerését” a 30 éves fennállását ünneplő Benkó Dixieland Band tagjai számára, vagy Borisz Sztukalinnal, a Szovjetunió budapesti nagykövetével közösen nyitotta meg a budapesti Szovjet Iskola és az Amerikai Nemzetközi Iskola közös, Barátság elnevezésű versenysorozatát a Margitszigeten.⁷ New Yorkban beszédet mondott az Emanuel Alapítvány megnyitó ünnepségén, amely a magyarországi zsidóság kulturális örökségének fenntartását, a magyarországi zsidó műemlékek, temetők helyreállítását kívánta segíteni.⁸

1988 márciusában ő nyitotta meg az Iparművészeti Múzeumban a modern amerikai formatervezést bemutató kiállítást, majd közvetített az amerikai elnök és a Keresztyén Békekonferencia nevű nemzetközi szervezet között.⁹ Részt vett a Budapesten megrendezett szovjet–amerikai geostacionárius műholdakkal kapcsolatos tárgyalások alkalmával a Magyar Posta elnökhelyettese által adott vacsorán, ahol ígéretet tett arra, hogy „a maga módján támogatni fogja a jelenleg embargó alá eső berendezések megvásárolhatóságát”. Ebben a hónapban több amerikai diplomata és „politikai tiszt” társaságában, nem ismert okból, találkozott, többek között, Csoóri

5 = = Feltehetőleg az amerikai elnöknek a brit parlamentben 1982. június 8-án elhangzott beszédéről van szó. ÁBTL 2.71. III/I. Csoportfőnökség NOIJ 1985. október 25. 209–210/16.

6 = = Koszorúzási ünnepségeket tartottak a felszabadító hősök emlékműveinél. *Népszabadság*, 1987. április 3. 3.; Zbigniew Brzezinski látogatása. *Népszabadság*, 1987. május 15. 5.; Fogadás az Amerikai Egyesült Államok nemzeti ünnepén. *Népszabadság*, 1987. július 4. 5.

7 = = Czippán György: Villanófényben: Benkó tanár úr. *Népszabadság*, 1987. október 14. 6.; Sport és barátság, 1987. október 17. 24.

8 = = Emanuel Alapítvány New Yorkban. *Népszabadság*, 1987. november 18. 5.

9 = = Amerikai design-bemutató. *Népszabadság*, 1988. március 22. 8.; A Keresztyén Békekonferencia levele. *Népszabadság*, 1988. március 30. 5.

Sándorral és Kodolányi Gyulával a Kárpátia étteremben – tájékoztatta a magyar állambiztonságot egy informátor.¹⁰ Áprilisban a Magyar ENSZ Társaság fórumán tartott előadást az Egyesült Államok ENSZ-politikája és az amerikai–szovjet viszony címmel.¹¹ Júniusban jelen volt John C. Whithead, az amerikai külügyminiszter első helyettese, majd William Verity kereskedelmi miniszter magyarországi látogatásának legfontosabb eseményein, illetve az Egyesült Államok Tudományos Akadémiája táplálkozástudományi bizottságának Budapesten megtartott éves közgyűlésén, de találkozott a magyar fővárosban tartózkodó Tony Curtis amerikai filmszillaggal is.¹² A második világháborúban elpusztult magyar zsidó áldozatok tiszteletére a Dohány utcai zsinagóga kertjében felállított emlékművének ünnepélyes alapkövetételénél is jelen volt, és az Egyesült Államokba hivatalos látogatásra elutazó Grósz Károly pártfőtitkárt is elkísérte. Még az indulás előtt Palmer a budapesti McDonald’s étteremben meghívta a pártfőtitkárt egy hamburgerre, aki ezt a gesztust New York utcáin viszonzta. Grósz Károly egyéb módon is kifejezte köszönetét Palmernek, aki a Külpolitikai Tanács előtt mondott beszédében az alábbiakban jellemezte őt: *„Itt szeretném megjegyezni, hogy a magyar–amerikai együttműködés olyannyira kívánatos új irányainak feltárásában jelentős szerepe van az Egyesült Államok nagykövetének, Mark Palmer úrnak, aki kiváló diplomataként magas színvonalon képviseli hazája érdekeit Magyarországon.”*¹³ Szeptemberben, immár Budapesten a MALÉV és a Technoimpex vezérigazgatóival találkozott, és közölte velük, hogy az Egyesült Államokban jó visszhangja volt Grósz Károly amerikai útjának, s ennek eredményeként könnyítéseket léptetett életbe a COCOM Bizottság.¹⁴ Októberben az Amerikai Utazási Irodák Szövetségének Budapesten megtartott világkongresszusán

10 = = ÁBTL 2.7.1. III/II-11. Osztály NOIJ 1988. március 15. 45-78/2-52/1988.

11 = = Hírek. *Népszabadság*, 1988. április 29. 7.

12 = = Horváth Gábor: Kedvezően alakulnak hazánk és az Egyesült Államok kapcsolatai. *Népszabadság*, 1988. június 9. 1. és 3.; Hazánkba érkezett az Egyesült Államok kereskedelmi minisztere, 1988. június 13. 4.; Hazánkba érkezett az Egyesült Államok kereskedelmi minisztere. *Népszabadság*, 1988. június 28. 4.; Helyreállítják a Dohány utcai zsinagógát, 1988. június 30. 8.

13 = = Elhelyezték a magyar zsidó mártírok emlékművének alapkövét. *Népszabadság*, 1988. július 4. 8.; Kereszty András: Grósz Károly megérkezett az Egyesült Államokba. *Népszabadság*, 1988. július 20. 1.; Kereszty András: Grósz Károly New Yorkban. *Népszabadság*, 1988. július 25. 3.; Magyarország a reformok útján. Miniszterelnökünk beszéde a Külpolitikai Tanács előtt. *Népszabadság*, 1988. július 26. 3.

14 = = ÁBTL 2.7.1. III/II-11. Osztály NOIJ 1988. szeptember 16. 45-78/2-184/1988. A COCOM (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls) listáján szereplő termékeket tilos volt a KGST tagországaiba exportálni. Mint azt Palmer kifejtette, a listára azért és addig van szükség, amíg szükséges fenntartani a nyugati fejlett katonai technológia minőségi előnyét a keleti blokk és a Szovjetunió mennyiségi katonai fölényének ellensúlyozására. Mark Palmer: Amerikai és nyugati politika – új cselekvési lehetőségek. I. rész. (Fejezet egy készülő könyvből). *Magyar Hírlap*, 1989. május 27. *Magyar Hírlap Melléklet* 3.

beszél a magyarországi átalakulási folyamatokról és arról, hogy a jövőben még több turistautat kellene szervezni hazánkba, illetve a környező országokba. A szegedi Deák Ferenc Magyar–Angol Kéttanítási Nyelvű Gimnázium névadó ünnepségén is részt vett, mivel az amerikai nagykövetség patronálta az iskolát.¹⁵ Novemberben alakult meg – a szocialista országok közül elsőként Magyarországon – a Nemzetközi Menedzserközpont, Menedzserképző és Üzleti Szaktanácsadó Kft., amivel Palmer régi álma vált valóra: az iskolát több éven keresztül szervezte, azzal a céllal, hogy a piacgazdaságban alkalmazott szakismereteket és módszereket terjessze a magyar menedzserek körében. Ez volt a témája a pár nappal később megrendezett nemzetközi konferenciának is, ahol Palmer a vezetőképzés és a kommunikáció terén létrejövő kelet–nyugati együttműködésről tartott előadást, az új budapesti menedzserközpontra annak szimbólumaként hivatkozott.¹⁶ Decemberben a Magyar Tudományos Akadémia székházában megrendezett nemzetközi judaisztikai tudományos ülészak megnyitóján vett részt.¹⁷

A következő évben is tovább folytatta az amerikai üzleti érdekek képviselését: februárban a General Motors elnökét és alelnökét fogadta Beck Tamás kereskedelmi és Berecz Frigyes ipari miniszter, és a találkozón Palmer is jelen volt.¹⁸ Márciusban az amerikai Külkapcsolatok Tanácsának küldöttsége találkozott Grósz Károly pártfőtitkárral, ahol David Rockefeller bejelentette, hogy a kelet-európai országok közül most elsőként Magyarországon egy amerikai–magyar–osztrák bankkorzorciumot hoznak létre: ezen az eseményen Mark Palmer szintén ott volt.¹⁹ Arra is jutott ideje, hogy meglátogassa a januárban megalakult magyar–amerikai vegyes vállalatot, a Csepel Schwinn Kerékpárgyárat.²⁰ Az aktivitása a határokon kívülről is feltűnő volt, a francia *Le Monde* című lap „csipkelődő” beszámolójában szemléletes képet rajzolt nemcsak a budapesti amerikai nagykövet március 15-i ünnepen való részvételéről, de általában a magyarországi belpolitikai szerepléseiről is: „Egy váratlan személyiség foglal el mind aktívabb helyet a magyar politikai életben: az USA budapesti nagykövete, Mark Palmer, aki e napokban, különösen a válságos pillanatok-

15 == Megnyílt az ASTA-világkongresszus. *Népszabadság*, 1988. október 25. 1.; Deák Ferenc Gimnázium Szegeden. *Népszabadság*, 1988. október 27. 9.

16 == Hámor Szilvia: Menedzseriskola a hegyen. *Népszabadság*, 1989. április 22. 8.; Nemzetközi menedzserközpont vegyesvállalati formában. *Népszabadság*, 1988. november 2. 4.; L.I.P.: Hasznos eszmecsere a Bécs-Budapest PR-konferencián. *Népszabadság*, 1988. november 10. 8.

17 == Judaisztikai tudományos ülészak kezdődött Budapesten. *Népszabadság*, 1988. december 14. 9.

18 == Hírek. *Népszabadság*, 1989. február 24. 8.

19 == H.G. – S. P.: Politikánk a nemzet érdekeiből indul ki. *Népszabadság*, 1989. március 7. 1–3.

20 == ÁBTL 2.7.1. BRFK III/A alosztály NOIJ 1989. március 7. 45-78/8-41/1989.

ban, mindenütt jelen van, a hivatalos magyar híradásokban.”²¹ Nemcsak a politikai, üzleti eseményeken, hanem kulturális rendezvényeken is megjelent, így a Budapesti Tavaszi Fesztivál keretében a *Mesterrajzok New Yorkból* című, a Szépművészeti Múzeumban megrendezett kiállítást is ő nyitotta meg.²²

A *Newsweek* című lapnak adott interjúját a *Népszabadság* is szemlélte: ez volt az első alkalom, hogy a szélesebb magyar nyilvánosság is megismerkedhetett céljával, törekvéseivel. Arra a kérdésre, hogy „halott-e a kommunizmus?”, Palmer kifejtette, hogy mint ideológia eltűnőfélben van, de mint intézmény még jelen van, és most arról folyik a vita, hogy hol kell meghúzni a határt a szociáldemokrácia és a demokratikus szocializmus között, másképp fogalmazva: a politikai és a gazdasági irányításért vívott harc még nem dőlt el. „Mi lehet a Nyugat szerepe?” – szöveg a következő kérdés, amelyre Palmer azt a határozott választ adta, hogy minél több hidat kell verni a kelet–nyugati megosztottság fölé, hogy a vasfüggöny elveszítse értelmét, de hangsúlyozta, hogy nem szabad differenciálatlanul, óriási összegeket pumpálni ezekbe az országokba, mert az kontraproduktív lenne, épp a reformok ösztönzését gyengítené. A „gazdasági jutalmazást” össze kell kötni a politikai változásokkal, vagyis meg kell követelni a teljesítményt. A két reformer ország, Magyarország és Lengyelország esetében a hitelnújtást meg lehet próbálni, de csak konkrét célok elérése, a bürokrácia csökkentése vagy a piaci mechanizmusok elősegítése érdekében. Fontosnak tartotta az új politikai ellenzéki csoportok segítségét, hogy „megtanulják a politizálást”.²³ A *Népszabadság* tudósított arról is, hogy az *International Herald Tribune* terjedelmes cikkben számolt be Soros György alapítványáról, s ennek kapcsán a budapesti amerikai nagykövetet is megkérdezték annak jelentőségével kapcsolatban: „Ha választanom kellene, mit zárjak be, az alapítványt, vagy a nagykövetséget, a nagykövetséget csuknám be.”²⁴

Áprilisban még több, a magyar–amerikai üzleti kapcsolatok elmélyítését segítő rendezvényen vállalt szerepet: meglátogatta az Investcenter Hungary Külföldi Beruházásokat Ösztönző Irodát, s felajánlotta segítségét, hogy felgyorsuljon Magyarországon a külföldi tőke bevonása, illetve – George Bush amerikai elnök magyarországi látogatásának előkészítése alkalmával tett washingtoni útja során – a PBS tévétársaság részére készített műsorban „gazdasági hírverést” folytatott, és felhívta az amerikai üzletemberek figyelmét a magyarországi beruházások létesítésére,

21 == Világszerte élénk figyelemmel kísérte a sajtó a magyarországi megemlékezéseket. *Népszabadság*, 1989. március 17. 2.

22 == Megnyílt a Budapesti Tavaszi Fesztivál. *Népszabadság*, 1989. március 18. 4.

23 == A világsajtóból. *Newsweek*: Betöltve a kommunista vákuumot. *Népszabadság*, 1989. április 1. 2.

24 == Gazdagság Magyarországnak: egy amerikai bevándorló receptje a változásra. *Népszabadság*, 1989. április 2. 2.

üzleti kapcsolatok kialakítására.²⁵ Előfordult persze az is, hogy kissé messzire mérészkedett a kijelentéseivel, így az MSZMP Politikai Bizottságának május 2-i ülésén is elhangzott, hogy Palmer *Magyar Nemzet*ben tett április végi nyilatkozatát sokan a magyar belügyekbe való beavatkozásnak értelmezik.²⁶ Ebben az interjújában az amerikai nagykövet arra figyelmeztetett, hogy a „fundamentalisták” – a 700 ezerből 200 ezer párttag, valamint a 60 ezres munkásörtség és „baráti köre”, összesen mintegy 90 ezer ember – még nagy veszélyt jelenthetnek a magyarországi reformfolyamatokra.²⁷

Május 1-jén a népliget-i Planetáriumban találkozott a nyugati szociáldemokrata pártok képviselőivel, tárgyalt néhány alternatív szervezet vezetőjével, valamint a külföldi sajtó tagjaival.²⁸ Ebben a hónapban a követség rezidenciáján ebéden látta vendégül a Liberális Internacionálé vezetőit, akik találkoztak a Szabad Demokraták Szövetsége (szdsz), a Független Kisgazdapárt, a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), a Szociáldemokrata Párt, a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete (TDDSZ), valamint a Magyar Demokrata Fórum (MDF) vezető politikausaival.²⁹ A DEC amerikai elektronikai konszern és a magyar Számalk közötti kapcsolatfelvételt is támogatta, amikor az amerikai követségen rendezett fogadásra mindkét vállalat vezetőit meghívta.³⁰ Palmer nemcsak az üzleti életben közvetített a magyar és az amerikai felek között, hanem a magyar belpolitikai eseményeket is egyre élénkebb figyelemmel kísérte. Egy ügynökjelentés arról számolt be, hogy Palmer látogatást tett az MDF Ó utcai központjában, ahol állítólag kifejtette, hogy minél előbb előrehozott választásokat kellene tartani, egyúttal figyelmeztette a hallgatóságát, hogy Magyarország egy szalmaszállba kapaszkodik, a fizetéseképtelenség réme fenyegeti, ezért olyan kormányra lenne szüksége, amely a reformfolyamatokat és a többpártrendszert is támogatja. Ebben az esetben a nyugati világ minden biztonnyal Magyarország segítségére sietne, s így elkerülhetővé válna a katasztrófa.³¹ Szintén hálózati jelentésből értesült a magyar állambiztonság arról, hogy a Fidesz tárgyalásokat folytatott az amerikai nagykövettel a párt pénzügyi támogatása és fénymásoló berendezések beszerzése ügyében. Ugyanakkor a Kisgazdapárt Országos

25 == Vegyes vállalkozások bővítése. *Népszabadság*, 1989. április 15. 4.; Magyarország jó üzleti partner. Palmer nagykövet washingtoni tévényilatkozata. *Népszabadság*, 1989. április 27. 3.

26 == MNL OL M-KS 288. f. 5/1063. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. május 2-i üléséről. Köszönöm Révész Bélának, hogy a dokumentumra felhívta a figyelmemet.

27 == Palmer nyugati segítséget sürget a magyarországi változásokhoz. *Magyar Nemzet*, 1989. április 24. 2.

28 == ÁBTL 2.7.1. BRFK III/A alosztály NOIJ 1989. május 2. 45-78/8-72/1989.

29 == ÁBTL 2.7.1. BRFK III/A alosztály NOIJ 1989. május 10. 45-78/8-76/1989.

30 == ÁBTL 2.7.1. III/II-11. Osztály NOIJ 1989. május 16. 45-78/2-93/1989.

31 == ÁBTL 2.7.1. BRFK III/A alosztály NOIJ 1989. május 29. 45-78/8-88/1989.

Nagyválasztmánya vezetőségválasztó gyűlésén Bába Iván állítólag azért nem kapott jelölést, mert szoros kapcsolatot tartott fenn Mark Palmerrel, ami a párt tagsága szerint veszélyeztette a párt függetlenségét, mert féltő volt, hogy Bába „kiszolgáltatná” az FKgP-t az amerikai érdekeknek.³²

Palmer a Nagy Imre és mártírtársai újratemetésére érkező amerikaiak ügyeinek intézésére kérte fel Charles Gati professzort.³³ A nagykövet természetesen a június 16-án megtartott gyászszertartáson is részt vett, és a Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) Corvin közben tartott rendezvényén is megjelent, de a temetőbe már nem ment ki.³⁴ A temetés előkészítésére alakult állambiztonsági operatív bizottság már a temetés előtti napokban értesült arról, hogy Palmer a többi diplomáciai testülethez hasonlóan kap meghívót az eseményre, sőt azt is, hogy a temetőben viszont nem fog megjelenni. A bizottság ülésén az is szóba került, hogy az Egyesült Államok hírszerzésének magyarországi vezetője, Donald Bowman Kursch kiszivárogtatta a magyar állambiztonság egyik kapcsolatának, hogy amennyiben a rendőrség a temetés alkalmával fellép az alternatív szervezetekkel szemben, akkor Bush elnök nem látogat Magyarországra.³⁵ George Bush amerikai elnök júliusi lengyelországi és magyarországi látogatását nagy várakozás előzte meg, annak előkészítésében pedig nagykövetségként Mark Palmer is rendkívüli agilitással vett részt.

Még mielőtt erre sor került volna, Palmer két alkalommal is meglátogatta az Ellenzéki Kerekasztalt. Először 1989. június 15-én, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. A nagykövet fontosnak tartotta, hogy személyes jelenlétével „bátorítsa” az ellenzéki szervezetek vezetőit, emellett részletesen ismertette Bush elnök várható budapesti programját. Ismét felhívta a figyelmet a magyar–amerikai gazdasági kapcsolatok élénkítésének fontosságára, és felajánlotta az együttműködést a Magyarországot sújtó adósságállomány rendezésében, illetve kiosztott jó néhány meghívót az amerikai elnök budapesti programjára. Második alkalommal, ekkor már a Parlament épületében, elsősorban az ellenzék gazdaságpolitikai terveiről, elképzeléseiről próbált informálódni.³⁶

32 == ÁBTL 2.71. BRFK III/A osztály NOIJ 1989. június 8. 45-78/8-96/1989.

33 == ÁBTL 2.71. III/II-11. Osztály NOIJ 1989. május 16. 45-78/2-93/1989.

34 == ÁBTL 2.71. BRFK III/A osztály NOIJ 1989. június 19. 45-78/8-103/1989.

35 == ÁBTL 1.12.2. IX/1-391/II-50/VI/4/1/1989. június 16. Emlékeztető a Nagy Imre és társai temetésének előkészítésére alakult állambiztonsági operatív bizottság 1989. június 12-i üléséről. Kursch 1971 és 1975 között az Egyesült Államok budapesti nagykövetségén volt konzul, illetve kereskedelmi attasé, majd 1987-től ügyvivő.

36 == Bozóki (főszerk.) 1999: 32–39. és 211–224. A magyar állambiztonsági szervek mindkét találkozási pontján készítettek jelentést, ezeket lásd uo. 220–221. Az tudható, hogy a politikai egyeztető tárgyalásokat, az Ellenzéki Kerekasztal üléseit az állambiztonság megfigyelte, az első irat ún. NOIJ-jelentések 1989. március elejéről, az utolsó 1989. szeptember végéről való.

1989. július 11-én háromnapos hivatalos látogatásra Budapestre érkezett George W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok elnöke. A látogatás első napján az elnök beszédet mondott a Kossuth téren, ahol a szakadó esőben a mikrofonhoz lépve látványosan eltépte előre megírt szövegét, és szabadon kezdett beszélni. Ezt követően találkozott párt- és állami vezetőkkel, köztük Straub F. Brunóval, az Elnöki Tanács elnökével. Másnap, július 12-én a Vasas pasaréti pályáján futóedzést tartott, majd előadást tartott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a hallgatóknak, fiatalokkal találkozott a Várban, Táncsics egykori börtönének épületében.³⁷ A magyar állambiztonság úgy értesült, hogy a Fidesz vezetőségében kisebb zavart okozott, hogy Palmer szerint az elnök kifejezetten diákokkal akar találkozni, nem pedig a Fidesz vezetőivel, így ők (Fodor Gábor, Orbán Viktor, Molnár Péter, Hegedűs István) csak mint az Ellenzéki Kerekasztal egyik tagszervezetének képviselői tudnának az elnökkel beszélgetni. *„Ezért egyértelműen Palmer amerikai nagykövetet hibáztatják, aki többszöri kérésük ellenére határozottan elzárkózott fogadásuk programba iktatásától. Nem tartják kizártnak, hogy merev álláspontját Orbán Viktor június 16-i beszéde okozta.”*³⁸ Egy másik jelentés szerint, amikor Palmer tájékoztatta Fodort, hogy Bush kifejezetten a magyar diáksággal és ifjúsággal kíván találkozni, utóbbi elismerte, hogy a Fidesz vezetőségén belül a többség nem diák, „csak” fiatal. Ennek ellenére Palmer jelezte Fodornak, hogy mondhatja azt, hogy *„Bush a FIDESZ-esekkel találkozott”*.³⁹

A fiatalokkal történt találkozást követően Bush elnök beugrott a Nagyvácsárcsarnokba őszibarackot vásárolni, majd az amerikai nagykövetség rezidenciáján Pozsgay Imre államminiszterrel találkozott, amelyet a Vigadóban tartott sajtótájékoztató követett. Ugyanitt találkozott az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó pártok vezetőivel. Bush és kísérete július 13-án reggel távozott Magyarországról. A repülőtérre vezető úton megálltak Raoul Wallenberg szobránál, ahol az elnök főhajtással tisztelgett a több ezer magyar zsidó életét megmentő svéd diplomata szobra előtt. A repülőtéren elmondott búcsúbeszédében az elnök köszönetet mondott a szívélyes vendéglátásért.⁴⁰

A mindkét fél által sikeresnek minősített elnöki vizit ellenére Palmer megítélése ellentmondásos volt: a pártvezetés egyrészt – elsősorban gazdasági okokból – minél jobb kapcsolatok kialakítására törekedett az amerikai féllel, amihez szükség volt a nagykövetre, másrészt Palmer „túlzott” jelenléte a magyar belpolitikában ellenérzéseket szült a magyar vezetőkben. A Politikai Intéző Bizottság 1989. szeptemberi ülésére benyújtott előterjesztésében Szokai Imre, a KB Nemzetközi Pártkap-

37 = = *Magyar Nemzet*, 1989. július 12. 1–2., 1989. július 13. 1–3.

38 = = ÁBTL 2.71. III/III-7. Osztály NOIJ 1989. július 4. 45-78/3-128/1989.

39 = = ÁBTL 2.71. BRFK III/A alosztály NOIJ 1989. július 5. 45-78/8-115/1989.

40 = = *Magyar Nemzet*, 1989. július 12. 1–2., 1989. július 13. 1–3.

csolatok Osztályának helyettes vezetője kifejtette: „*A szóban forgó nyugat-európai politikai erők azt is kifejezésre juttatták, hogy nem kívánnak az MSZMP rovására beavatkozni a magyar belső folyamatokba. Appleyard budapesti brit nagykövet – más nyugat-európai kollégájának a megbízásából is – józan, kiegyensúlyozott politizálásra intette a magyar ellenzékét. Ezzel a magatartással ellentétes Mark Palmernek, az Egyesült Államok budapesti nagykövetének és munkatársainak tevékenysége. Palmer gyakran megjelenik ellenzéki rendezvényeken, bizonyos ellenzéki köröket rendszeresen pénzel, s tanácsokkal látja el őket arra nézve, hogy a választási küzdelemben milyen taktikát alkalmazzanak az MSZMP jelöltjeivel szemben. Palmernek a diplomáciai státusszal összeegyeztethetetlen tevékenységét több nyugat-európai nagykövet kifogásolta hivatalos magyar partnerei előtt.*” Ezért javasolta, hogy „*a Politikai Intéző Bizottság értsen egyet azzal, hogy a Külügyminisztérium diplomáciai úton észrevételezze Mark Palmernek a magyar belpolitikában való túlzott jelenlétét*”.⁴¹

A fenti bírálat azonban nem érte el célját, Palmer tovább folytatta eredményes kapcsolatépítő tevékenységét: 1989 októberének elején a magyar és az amerikai kormány közötti tudományos, műszaki együttműködési egyezményt írta alá, majd a Magyar Gazdasági Kamara észak-alföldi bizottságának meghívására Debrecenben tartott előadást, de egyúttal időt szakított arra is, hogy debreceni ellenzéki szervezetek vezetőivel találkozzon, majd egy nappal később részt vett Harry Hill Bandholtz tábornok szobrának megkoszorúzásán.⁴² 1989. október 8-án sugározta a CNN televízió a magyarországi változásokról Mark Palmerrel folytatott beszélgetést, amelyben a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megalakulását pozitív színben tüntette fel.⁴³ Részt vett az Estée Lauder kozmetikai cég budapesti butikjának megnyitóján, majd – magyarországi tevékenységéért – november elején átvehette a Márton Áron Emlékérmét.⁴⁴ November 19-én a *The New York Times* közölte a Palmerrel Budapesten készített hosszabb riportját, amelyben az amerikai nagykövet megerősítette, hogy a fejlődések iránya a demokrácia és a piacgazdaság kiépítése felé tart, de még nagyon sok kérdés nem dőlt el.⁴⁵ December elején – a kelet-közép-európai tér-ségben elsőként – Budapesten megnyílt az Amerikai Kereskedelmi Kamara, s a meg-

41 == MNL OL M-KS 288. f. 5/1078. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Intéző Bizottság 1989. szeptember 19-i üléséről. Köszönöm Révész Bélának, hogy a dokumentumra felhívta a figyelmemet.

42 == Közélet, *Népszabadság*, 1989. október 5. 4.; 1989. október 6. 4.; Koszorúzás a Bandholtz-szobornál. *Népszabadság*, 1989. október 7. 15.

43 == Mark Palmer Debrecenben. *Népszabadság*, 1989. október 6. 4.; Szociáldemokrácia irányú váltás. *Népszabadság*, 1989. október 9. 8.

44 == G. Zs.: Lauder-butik Budapesten. *Népszabadság*, 1989. október 18. 5.; A Bethlen Alapítvány díjai. *Népszabadság*, 1989. november 2. 10.

45 == Az amerikai törvényhozás megszavazta a segílyt Budapestnek és Varsónak. *Népszabadság*, 1989. november 20. 3.

nyitó ülésen természetesen Palmer is jelen volt.⁴⁶ Az SZDSZ ügyvivőjével, Haraszi Miklóssal gazdasági kérdésekről tárgyalt, majd pár nap múlva az Ipari Szövetkezetek Országos Tanácsának ülésén vett részt.⁴⁷

= = = Randevű a titkosszolgálat főnökével

Palmer a nyilvános szereplésin túl „titkos” munkát is végzett, és nemcsak az ellenzéki pártok képviselőivel, hanem a pártállam, illetve az állambiztonság vezetőivel is több alkalommal – szigorúan bizalmas keretek között – találkozott. Saját kezdeményezésére március elsején Fejtő György KB-titkárral folytatott megbeszélést, amire a KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztály által készített szigorúan titkos feljegyzés szerint Palmer egy húszpontos „ötletcsomaggal” érkezett, amely az amerikai cégek magyarországi üzleti lehetőségeit taglalta. Palmer példának említette a General Motors elnökének és Beck Tamás kereskedelmi és Berecz Frigyes ipari miniszternek a „jó hangulatú” találkozóját, amelyen ő is jelen volt,⁴⁸ ugyanakkor megjegyezte, hogy a Mogúrt képviselőjével folytatott tárgyalás alatt végig azt érezte, mintha a vállalat nem is a magyar érdekeket képviselte volna, csekély érdeklődést tanúsítottak az üzleti lehetőség iránt.⁴⁹ Március 14-én a Munkásörtség Országos Parancsnokságán tett bemutatkozó látogatást, ismét saját kérésére, és bár az erről készített feljegyzés nem volt titkos, Palmer tájékozódó kérdései a lényegre tapintottak. A nagykövet kíváncsi volt, hogy volt-e tavaly október 23-ára elrendelve készenlét, illetve az ez évi március 15-i ünnepségen lesz-e, vagy hogy a munkásörsök hol tárolják a szolgálati fegyvereiket.⁵⁰ Erről a találkozójáról a rövid hírek között a sajtó is beszámolt.⁵¹ Áprilisban Demcsák Lajos, az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya funkcionáriusa fogadta Donald Kurscht, az amerikai nagykövetség tanácsosát, aki biztonságpolitikai kérdéseket kívánt megbeszélni. Kursch javasolta a terrorizmus elleni közös fellépést, de egyúttal arról is panaszkodott, hogy nagyon nehézkes a magyar Külügyminisztériumon keresztül egyeztetni ezekben a kérdésekben, ezért szeretnének a Belügyminisztérium vezetőivel közvetlen kapcsolatot kiépíteni. Kursch szerint Palmer nagykövet már e találkozó előtt hetekkel kért idő-

46 == Amerikai Kereskedelmi Kamara Budapesten. *Népszabadság*, 1989. december 1. 4.

47 == Pogonyi Lajos: Miről tárgyalt Mark Palmer a szabaddemokratákkal? *Népszabadság*, 1989. december 1. 5.; Események sorokban. *Népszabadság*, 1989. december 8. 4.

48 == Hírek, *Népszabadság*, 1989. február 24. 8.

49 == MNL OL M-KS 288. f. 32/1989/10. ó. e. 691. d. NPO/00/1989. Feljegyzés Mark Palmer amerikai nagykövet Fejtő elvtársnál tett látogatásáról, 1989. március 2. A Mogúrt a Magyar Országos Gépkocsi Üzemi Rt. külkereskedelmi vállalat rövidítése volt.

50 == MNL OL M-KS 288. f. 32/1989/10. ó. e. 4-151-09/1989. Feljegyzés Mark Palmer úr, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete és a kíséretében lévő Francisco Gonzalez úr – politikai ügyekkel foglalkozó – követségi másodtitkár és a Munkásörtség vezetői között megtartott találkozó főbb tapasztalatairól, 1989. március 16.

51 == Közélet. *Népszabadság*, 1989. március 15. 4.

pontot Horváth István belügyminisztertől, de választ még mindig nem kapott. Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya által készített szigorúan titkos feljegyzés szerint Demcsák szokatlannak minősítette a „megközelítés módját” és magát a kérést is, de megjegyezte, hogy esetleg ez a „privilegizált kapcsolat” még a párt előnyére is válhat, és ezért megfontolásra javasolta az amerikai nagykövetség kérését.⁵² Ismereteink szerint a magyar belügyminiszter és Palmer személyesen sosem találkoztak, de talán ennek a kérésnek a későbbi hozadéka lehetett a Pallagi Ferencsel létrejött találkozó. (Még májusban Iványi Pál, a KB-titkára is fogadta Palmert, akivel gazdasági, pénzügyi kérdéseket egyeztetett, szintén szigorúan bizalmas keretek között.⁵³)

Az alább közölt dokumentum Mark Palmernek és Pallagi Ferencnek, a Belügyminisztérium miniszterhelyettesének a találkozójáról fennmaradt háromoldalas feljegyzés, amelyben a magyar állambiztonság jövőbeli átalakítása is szóba került. A találkozóról a Belügyminisztérium Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkársága (АВМНТ) titkárságvezetője, Sillai Árpád rendőr ezredes készített titkos minősítésű feljegyzést. Itt jelzem, hogy az alább publikált dokumentum a BM „szemüvegén” keresztül láttatja és értelmezi az iratban szereplő eseményeket, ezért érdemes erős forráskritikai attitűddel olvasni a feljegyzésben foglaltakat. A találkozóra a harmadik magyar köztársaság kikiáltását követő napon, 1989. október 24-én került sor. Az időpont nem lehetett véletlen: az állambiztonság jövőbeli szerepét, helyét 1989 nyarán, kora őszén a különböző politikai oldalak még különféleképpen látták: az MSZMP és az ún. harmadik oldal az állam biztonságának védelmét a rendőrségre bízta volna, míg az Ellenzéki Kerekasztal a Minisztertanácsnak alárendelt külön intézmény létrehozását szorgalmazta. Végül az ЕКА középszintű politikai egyeztető bizottságának szeptember 15-i ülésén született kompromisszumos döntés, amelynek értelmében a titkosszolgálatok kérdését egy, a jövőben megalkotandó törvényben tervezték szabályozni.⁵⁴ A jogi szabályozatlanság, a képlékeny és bizonytalan keretek, valamint a nyár eleji személycsere, azaz a III/III. főcsoportfőnök, Harangozó Szilveszter leváltása és Pallagi Ferenc rendőr vezérőrnagy 1989. május 1-jei kinevezése miatt az állambiztonság szervei és vezetői elbizonytalanodtak. Ebben a politikai kontextusban az amerikai nagykövet kérte, hogy meglátogathassa hivatalában a nemrég kinevezett titkosszolgálati főnököt, Pallagi Ferencet. Palmer arra hivatkozott, hogy nemrég az Egyesült Államok moszkvai nagykövete, Jack Matlock is lehetőséget kapott a KGB elnökségénél történő vizitre.

52 == MNL OL M-KS 288. f. 32/1989/10. ó. e. NPO/00/216. Feljegyzés Kótai Géza elvtárs részére, 1989. április 19.

53 == MNL OL M-KS 288. f. 32/1989/10. ó. e. KG/155/1989. Feljegyzés Mark Palmer nagykövet látogatásáról, 1989. május 25.

54 == Révész, 2000: 427.

Pallagi Ferenc 1959-től szolgált a politikai rendőrségen, kezdetben operatív technikai területen, majd az Újpesti Dózsa KISZ-titkára, később elnöke volt. Az MSZMP KB Politikai Főiskolájának elvégzése után, 1971-től az MSZMP BM Bizottságán dolgozott, 1975 és 1977 között a minisztérium párttitkára volt. Ezután a BM III/v. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség helyettes vezetőjének, 1978-ban csoportfőnöknek nevezték ki, 1985-től pedig (rendőr vezérőrnagy rendfokozattal) az egész magyar állambiztonsági szerv, a III. Főcsoportfőnökség vezetőjének függetlenített 1. helyettese volt.⁵⁵ Nem sokkal a májusi főcsoportfőnöki kinevezését követően letett az asztalra egy javaslatcsomagot, amely már a „nemzetbiztonsági szolgálat tartalmi és strukturális korszerűsítésére” vonatkozó feladatokat tartalmazta. Ebben Pallagi egy „modellváltás értékű koncepció” kialakítása mellett érvelt, a szolgálat tevékenységének fő irányát az eddigi „ellenségkép-doktrína” helyett az alkotmányos rend védelmében jelölte meg, amely során nemzeti érdekeket, célokat kell követni, emellett új szervezeti struktúrát is felvázolt.⁵⁶ A június végi miniszteri értekezleten a belügy és az ellenzéki szervezetek új viszonyának kidolgozása került terítékre, ennek kapcsán Pallagi egy nappal később a *Magyar Nemzet* újságírójának adott helyzetértékelő interjújában beszélt az állambiztonság aktuális helyzetéről.⁵⁷ Ez az „újragondolt” koncepció került terítékre a Nemzeti Kerekasztal illetékes munkabizottságának 1989. szeptember 6-i ülésén⁵⁸ is, amelyen a főcsoportfőnök kifejtette, hogy az alá tartozó szervezet egyik feladata, hogy a „jogállamiság megteremtéséből kivegye a részét”, és egyúttal jelezte, hogy az állambiztonság pártirányítása 1988 decemberében megszűnt.⁵⁹ A munkabizottsági jegyzőkönyv lehet, hogy nem pontosan rögzítette Pallagi szavait, de ha a főcsoportfőnök valóban a jogállam megteremtésének igényével lépett fel, akkor az egyfajta szereptévesztésről árulkodik. A titkosszolgálatok feladata egy jogállamban annak védelme, nem pedig kiépítése az a jogalkotó feladata.⁶⁰ A továbbiakban Pallagi a legfontosabb szakmai feladatnak a felderítést és a megelőzést nevezte meg a terrorelhárítás, illetve a belső alkotmányos rend

55 == ÁBTL 2.8.1. BM (Központ) 14816. Pallagi Ferenc. Bővebben: Állambiztonsági archontológia (ÁBTL). https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:13::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:12279,ELETRAJZ

56 == ÁBTL 1.11.1. 45-96/89. Pallagi Ferenc miniszterhelyettes: A nemzetbiztonsági szolgálat tartalma és strukturális korszerűsítésére vonatkozó feladatok, 1989. június 14.

57 == Nyilvános titkosszolgálatok? *Magyar Nemzet*, 1989. június 26. 5. Bővebben: Révész, 2000: 438. és 468.

58 == Az I/6. számot viselő munkabizottságról bővebben: Révész, 2000: 427.

59 == Ez annyi pontosításra szorul, hogy ugyan az MSZMP KB 1988. december 15-i ülésén a Minisztertanács alá rendelte a fegyveres erőket, de a káderhatáskört csak az 1989. május 8-i határozata helyezte hatályon kívül. Bővebben: Bozóki–Elbert–Kalmár–Révész–Ripp–Ripp (szerk.), 2000: 659–667., valamint lásd a hivatkozott kötet 14. sz. lábjegyzetét.

60 == Uo. 663.

biztosítása érdekében. A főcsoportfőnök tájékoztatta az ülés résztvevőit a szervezet munkamódszereiről, és elmondta, hogy a jövőben egy pártsemleges titkosszolgálatot képzel el. A titkosszolgálatok működésére vonatkozó új szabályok kidolgozása ekkor – mint fentebb utaltam rá – még elmaradt.⁶¹

Az amerikai nagykövet és a belügyminiszter-helyettes találkozásáról készített feljegyzés szerint Palmer rákérdezett az állambiztonságnak az ellenzékhez való viszonyára, és ekkor Pallagi megnyugtatta a nagykövetet, hogy a nyilvánosság elé lépett szervezetek elleni megfigyeléseket megszüntették. A miniszterhelyettes azonban nem mondott igazat, hiszen – mint az közismert – a magyar titkosszolgálatok az 1989. október 23-i alkotmánymódosítás hatályba lépése után is tovább folytatták, ekkor már alkotmányértő módon, az ellenzéki pártok megfigyelését, ami az 1990 januárjában kirobbant Dunagate-botrányhoz s később Pallagi Ferenc bukásához vezetett.⁶² (Bár Pallagi már szeptember elején az állambiztonság pártirányításának megszűnéséről értekezett, a feljegyzést készítő Sillai Árpád titkárságvezetőben még a régi reflexek működtek: a miniszterhelyettest a dokumentumban továbbra is „elvtárs”-ként szerepeltette.) A közölt dokumentum másik fontos – az amerikai fél által kihangsúlyozott – visszatérő gondolata az önálló magyar nemzeti érdekek képviselésének fontossága egy harmadik fél törekvéseinek feltétel nélküli támogatása helyett, ami egyértelműen a Szovjetunióval szembeni önálló magyar gazdasági, politikai, nemzetbiztonsági érdekek felvállalását jelentette.

Palmer két konkrét kémkedési ügyet is szóba hozott: 1988 augusztusában a Német Szövetségi Köztársaságban őrizetbe vették Clyde Lee Conradot, az amerikai hadsereg volt őrmesterét, akit 1974-ben szervezett be az 1956-ban emigrált Szabó Zoltán, aki a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségének (MNVK/2.), azaz a katonai hírszerzésnek a fedett állományú tisztje volt. Szabó legalizálta magát, és belépett az amerikai hadseregbe, majd 1967-ben kapcsolatba lépett a magyar titkosszolgálattal. Az amerikai hadsereg titkos ügyiratokat kezelő európai irodájában dolgozó Conrad és Szabó egy sor bizalmas dokumentumot loptak el és másoltak le, köztük a NATO haditerveit is, amelyeket a szovjet hírszerzéshez is eljuttattak. A szintén az MNVK/2.-n dolgozó Belovai István alezredes azonban tájékoztatta az amerikai hírszerzést a Conrad-iratokról, ám 1985-ben a magyar elhárítás lebuktatta őt is. Conrad a letartóztatást követően négy évvel később a börtönben halt meg, Szabó 1989-ben feladta magát, míg Belovait 1985-ben életfogytiglani börtönre és vagyonelkobzásra ítélték, 1990-ben kegyelmet kapott, majd az Egyesült Államokba távozott, 2009-ben ott is halt meg. A másik ügy: Edward Lee Howard eredetileg a CIA ügyészeként szolgált, majd 1984-től a KGB Ausztriában dolgozó tagjain

61 == Uo. 663–665.

62 == A Dunagate-botrányról bővebben: Révész, 2011; Házi–Juhász–Pintér–Marschal (szerk.), 2022: 407–435.

keresztül információkat szolgáltatott ki a Szovjetunió részére. 1985 kora őszen Hel-
sinkin keresztül a Szovjetunióba szökött, 2002-ben halt meg Oroszországban.⁶³

A feljegyzést a dokumentumhoz tartozó elosztó szerint az ÁBMHT mellett
még kilenc személynek továbbították, akik valamennyien (ekkor még) a III. Főcso-
portfőnökség vezetői, illetve az önálló osztályok parancsnokai voltak. Ugyanakkor
nehezen hihető, hogy a találkozóról csak a titkosszolgálat tudott volna. Az éppen
megszűnőben lévő MSZMP vezető testületi ülései ekkor már nem ültek össze, így a ta-
lálkozóról csupán informális úton tájékozódhattak, de feltételezem, hogy a kormány
és a pártvezetés egy-egy tagja egyéb csatornák útján értesülhetett a megbeszélésről.⁶⁴

= = = Összegzés helyett...

Grósz Károlynak, az MSZMP főtitkárának az utolsó fővárosi pártaktíván a Budapest
Sportcsarnokban 1988. november 29-én elhangzott, fehérterror, káoszt, anarchiát
vizionáló, fenyegető hangú beszéde után Palmer óva intette a pártvezetőt az elha-
markodott, felelőtlen kijelentésektől és cselekedetektől. Később így emlékezett:
*„Grósznak erős fenntartásai voltak a többpártrendszerrel és a teljes mértékben magán-
tőkén alapuló vállalkozásokkal szemben. Egyesek arra ösztönözték, hogy alkalmazzon
erőt a változások megakadályozása érdekében, de szerencsére az erőszak ösvényét kike-
rülték, némiképp talán azért is, mert mi személyesen Grósz úrnak és több más, a biz-
tonságért illetékesnek tudomására hoztuk, hogy mi lenne a következménye egy ilyen
típusú beavatkozásnak. [...] Kritikus időszakban, ellenzéki vezetők ösztönzésére bizto-
sítottam őt arról, hogy sem őt, sem pedig a hozzá hasonló vezetőket nem fogják bebör-
tönözni vagy üldözni később.”*⁶⁵ Palmer minden elkövetett, hogy az egymással szem-
ben álló feleket megnyugtassa, később maga is úgy nyilatkozott, hogy egyensúlyt
próbált tartani a hagyományos diplomáciai kapcsolatok és „a helyzet megkövetelte
magatartás” között, és ennek során nem annyira a Washingtonból kapott utasítá-
sokra, mint inkább a közvetlen tapasztalataira hagyatkozott, erősen támaszkodva

63 = = Süli, 2019: 451–452.; Kovács, 2015: 36.; Lencsés Károly: Milyen a magyar James Bond?
Kémek a közelmúltból. Aki lebuktatta Clyde Lee Conrad őrmestert. *Népszabadság*,
2011. július 6. 6.; Kormányközlés a Conrad-ügyben. *Népszabadság*, 1990. január 24.

64 = = ÁBTL 1.11.1. 45-74/40/1989. Elosztó, BM Miniszterhelyettes, 1989. november 6. A doku-
mentumot megkapta Bogye János r. altábornagy, a III. Főcsoportfőnökség he-
lyettes vezetője, egyben a III/I. csoportfőnöke, Benkő Ferenc r. ezredes, a III/
II. csoportfőnöke, dr. Horváth József r. vezérőrnagy, a III/III. csoportfőnöke,
Strényi Ferenc r. vezérőrnagy, a III/IV. csoportfőnöke, Ágoston Tibor r. ezredes,
a III/V. csoportfőnöke, dr. Baranyai Béla, a BM III/2. Osztály vezetője, dr. Kiss Ist-
ván r. alezredes, a BM III/3. Osztály vezetője, Sztanojev Miklós r. alezredes, a BM
III/4. Osztály vezetője és végül Komjáthy András r. alezredes, a BM III/5. Osztály
osztályvezetője. Az MSZMP XIV. Kongresszusán, 1989. október 7-én döntöttek egy
új párt (MSZP) megalakításáról.

65 = = Bodzabán–Szalay (szerk.), 1994: 130.

az ellenzéki vezetők véleményére.⁶⁶ Az amerikai nagykövet feltűnően aktív közvetítői szerepet játszott, amivel egyszerre igyekezett megakadályozni az ellentétek elmérgesedését, illetve kihasználni a konfliktusokat az ellenzék támogatására.⁶⁷

Ugyanakkor Palmer magyarországi szerepvállalásakor, kapcsolatrendszerének kialakításakor – kortársi visszaemlékezők szerint – nem volt „pártsemleges”, sokan a liberális eszmerendszert felvállaló SZDSZ támogatójának tartották. Az MDF-es Bíró Zoltán így emlékezett vissza: *„Jött csokornyakkendőben, elegánsan és lezseren, főlénye és bennfentessége biztos tudatában. [...] Az azonban ott is nyilvánvaló lett, hogy Palmer szíve igazán a szabad demokratákhoz húz, ám minket is szeretne támogatni.”*⁶⁸ Az MSZMP KB akkori külügyi titkára, Szűrös Mátyás is úgy látta, hogy az amerikai diplomácia a liberálisokban látta a jövőt: *„Az amerikaiak az SZDSZ-re tettek, a nyugat-európaiak, főleg a németek pedig inkább Antallékra, illetve a népi baloldallal szövetséges MDF-re.”*⁶⁹ Ugyanő másutt pedig így fogalmazott: *„...[Palmer] mintha már alapjában véve az ellenzékre, »a választások utáni új helyzetre« építene, tehát nem a mostani parlamentnek, kormánynak és kormányzó párt reformerőinek igyekezne támogatást szerezni.”*⁷⁰ Magyar Bálint viszont úgy vélekedett, hogy az amerikai diplomácia előbb Pozsgayt, majd 1989 végétől inkább Antall Józsefet támogatta.⁷¹

Már 1989 decemberében megjelentek az első híradások Mark Palmer távozásával kapcsolatban, aki januárban sorra meglátogatta a magyarországi ellenzéki vezetőket, a szociáldemokrata Petrasovits Annát, az SZDSZ és a Fidesz vezetőit, január végén Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnököt, majd aznap elhagyta Budapestet.⁷² A nagykövet hirtelen és kényszerűnek tűnő távozása után rögtön megindultak a találgatások. A *The New York Times* cikke szerint leváltása mögött egy Baker amerikai külügyminiszterrel kialakult konfliktust sejtett fel. Palmer nem is igen titkolt célja a budapesti nagyköveti poszt moszkvaira cserélése volt, de ezt az amerikai Külügyminisztériumban nem támogatták, így Palmer elvállalta a Közép-európai Fejlesztési Társaság elnök-vezérigazgatói posztját, ami viszont Baker szerint felvetet-

66 == „Nem Washingtonra hallgattunk.” Hatszemközt Mark Palmerrel, az USA egykori budapesti nagykövetével. Az interjút készítette: László Ágnes és Szakonyi Péter. *Magyar Hírlap*, 1999. július 17. 5.

67 == Ripp, 2006: 298.

68 == Bíró, 1993: 29.

69 == Bodzabán–Szalay (szerk.), 1994: 126.

70 == MNL OL M-KS 288. f. 32/1989/10. ő. e. KÜM/1989/II/2/1. dok. Feljegyzés Nyers Rezső, Németh Miklós és Horn Gyularészére, 1989. szeptember 25.

71 == Bodzabán–Szalay (szerk.), 1994: 126.

72 == Jövőre új amerikai nagykövet Budapesten. *Népszabadság*, 1989. december 19. 2.; Közélet. *Népszabadság*, 1990. január 9. 4.; Távirati stílusban. *Népszabadság*, 1990. január 27. 2.; Röviden. *Népszabadság*, 1990. január 30. 5.; Röviden. *Népszabadság*, 1990. január 31. 4.; Közélet. *Népszabadság*, 1990. február 1. 5.

te az összeférhetetlenség látszatát, ezért kellett oly hirtelen távoznia budapesti állomáshelyéről.⁷³

Az iratot teljes egészében közlöm, a szöveg megértését segítő magyarázatokat lábjegyzetben helyeztem el. A közölt szöveget a mai központosítás szerint alakítottam, a nyilvánvaló gépelési hibákat, elütéseket javítottam.

= = = Dokumentum

Feljegyzés Mark Palmer budapesti amerikai nagykövet és Pallagi Ferenc miniszterhelyettes találkozájáról, 1989. október 24.

BELÜGYMINISZTERIUM
ÁLLAMBIZTONSÁGI MINISZTERHELYETTESI
TITKÁRSÁG
45-74/40/89.

TITKOS!
(selejtezésig!)

Tárgy: Az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetének látogatásáról

FELJEGYZÉS

Mark Palmer Úr, az Amerikai Egyesült Államok budapesti Nagykövete kérte, tegyék lehetővé számára, hogy Kursch nagykövetségi tanácsossal⁷⁴ látogatást tehessen Pallagi Ferenc miniszterhelyettesnél, az állambiztonsági szolgálatok vezetőjénél. Palmer Úr a találkozóra szóló kérelmét arra alapozta, hogy a közelmúltban tett látogatást az USA moszkvai Nagykövete a KGB elnökségénél és Ő sem kívánt elmaradni e lehetőségétől.⁷⁵ A találkozóra 1989. október 24-én 12.00 h-kor került sor.

A kölcsönös bemutatkozást és köszöntéseket követően Miniszterhelyettes elvtárs tájékoztatást adott az állambiztonsági szolgálat jelenlegi társadalmi-politikai változásokkal összhangban álló helyzetéről, a jogállamiság irányába való átmenet érdekében folyó munkáról, annak eredményéről és a nehézségeiről, problémáiról. Hangsúlyozta, a szolgálat munkájához nélkülözhetetlen jogi, törvényi szabályozás fontosságát, a jogszilárdság szükségességét. Kinyilvánította, hogy bár a törvényi szabályozás még nem történt meg, a szolgálat már ezen követelmények jegyében dolgozik.

A tájékoztatót a vendégek nagy figyelemmel hallgatták, az elhangzottakról, a nyíltan felvetett gondjainkról, nehézségeinkről, az átmenet sokoldalú konfliktus-

73 == Amerikai lapok Palmer budapesti nagykövet lemondásáról. *Népszabadság*, 1990. január 29. 3.

74 == Donald Bowman Kursch rövid életrajzát lásd a 35. sz. lábjegyzetben.

75 == Az Egyesült Államok moszkvai nagykövete 1987 és 1991 között Jack Foust Matlock, míg a KGB vezetője 1988 és 1991 között Vlagyimir Alekszandrovics Krjuckov volt.

helyzeteiről adott értékeléssel Palmer Úr egyetértett és hangsúlyozta, hogy ilyen történelmi helyzetekben a higgadságra, türelemre nagy szükség van. Kinyilvánította, hogy a Magyarországon kialakult új helyzet véleménye szerint utat nyit az együttműködés szélesítéséhez, új területeinek feltárásához. Megállapította, hogy nagyon kedvező tapasztalatokat szereztek a magyar állambiztonsági szolgálat munkájáról Bush elnök látogatása során, és hálásak amiért feladatainkat ilyen szakszerűen és jól oldottuk meg.

Felvetette a terrorizmus veszélyét, az ellene való küzdelem szélesítését. Felajánlotta segítségüket az információk biztosítása és a terrortevékenység elleni titkosszolgálati gyakorlati kiképzés területén is. Ennek érdekében hajlandók Washingtonban fogadni a terrorellenes részlegünk vezetőjét vagy munkatársát, és a szükséges ismeretekkel ellátni. Hozzátette, hogy erre azért is lát lehetőséget, mert a szovjetekkel is alakulóban van egy ilyen kapcsolat, és az együttműködési készséget ők is kinyilvánították.⁷⁶

A miniszterhelyettes elvtárs kinyilvánította, hogy szolgálatunk döntő feladata, a Magyar Köztársaság külső és belső biztonságának garantálása, a nemzeti érdekeink, szuverenitásunk védelme. Jelezte, hogy ennek a tevékenységnek szorosan kell illeszkednie a vsz⁷⁷ szövetségi rendszer, az európai biztonság és a nemzetközi enyhülés követelményeihez. Ezért egyetértett az eddigi Interpol-rendszeren túli lehetőséggel.⁷⁸

Ezt követően kötetlenebb formában folyt a beszélgetés. Palmer új árnyalt formában hangot adott azon nézetének, hogy minden országnál természetes a titkosszolgálati szervezet létezése és tevékenysége. Megítélése szerint, ha ezek a szolgálatok a nemzeti érdekeket képviselik és amit csinálnak, saját maguknak csinálják – telje-

76 = = Palmer nem tudhatta, de 1989. március 1-jén kezdte meg munkáját a kémelhárítás keretein belül felállított terrorellhárítási részleg (BM III/II-13. Osztály). A két alosztállyal működő osztályon 31 hivatásos tiszt és öt polgári alkalmazott teljesített szolgálatot. ÁBTL 1.11.1. 40-13-242/1989. Benkő Ferenc rendőr ezredes oszportfőnök javaslata, 1989. február 16.

77 = = A Varsói Szerződés a közép- és kelet európai szocialista országok védelmi katonai-politikai szervezete volt. 1955-ben Varsóban alapították, és 1991-ben szűnt meg.

78 = = Az Interpol (International Criminal Police Organization) azzal a céllal hoztak létre, hogy segítse a nemzeti rendőrségek munkáját az országokon átívelő bűnözés visszaszorítása érdekében. Az Interpolnak saját nyomozati jogköre nincs, a tagállamok rendőrségeinek munkáját adatszolgáltatással és nyilvántartással segíti. Már egy évvel korábban, 1988 januárjában az Interpol washingtoni irodájának meghívására egy magyar bűnügyi technikus, Kőrösi Antal, a Bűnügyi Technikai Intézet hivatásos állományú vegyésztechnikusát részt vehetett az amerikai kábítószer-ellenes ügynökség, a DEA egy hónapos tanfolyamán. ÁBTL 3.2.5. O-8-389/7. 128. Utasítás a DEA tanfolyamra kiutazó bűnügyi technikus ügyében, 1988. január 7.

sen elfogadható. Ha azonban egy harmadik ország érdekét vállalják fel, akkor már nem ilyen egyszerű a megítélés. (Jelezve a „Conrad” ügyet és a „Howard” ügyet.⁷⁹)

A beszélgetés végén arról kérdezett, milyen a viszonyunk az ellenzéki szervezetekhez.

Pallagi elvtárs részletesen és meggyőzően ismertette a megváltozott körülményeket, melyek nem teszik a szolgálatot érdekeltté a nyilvános keretek között működő alternatív szervezetek ellenőrzésének folytatásában, mert azok már kiléptek a nyilvánosság porondjára. A szolgálat feladata az Alkotmány és a törvények védelme, és illegális szerveződések felderítése, az alkotmányos rend biztosítása.

A beszélgetés végén mindkét fél kifejezésre juttatta véleményét, hogy ez [az] első, de nem az utolsó találkozó volt.⁸⁰ Pallagi elvtárs a terrortémában felajánlott lehetőségeket köszönettel elfogadta és megígérte, hogy a Külügyminisztériumon keresztül kezdeményezi a meghívással kapcsolatos intézkedést.

A találkozón részt vett dr. Sillai Árpád r. ezredes, az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi titkárság vezetője és Ivándi [helyesen: Ivádi] Sándor r. ezredes, tolmács.⁸¹

Budapest, 1989. november 2.

Dr. Sillai Árpád r. ezredes
titkárságvezető

Készült: 2 példányban
1 pld. – felterjesztve
1 pld. – irattár

[ÁBTL I.II.1. 45-74/40/89. Dr. Sillai Árpád r. ezredes aláírásával ellátott, géppel írt szöveg. A dokumentum első oldalán az alábbi kézzel írt szöveg olvasható: „Jóváhagyom. Pallagi Ferenc”]

79 == A kémkedési ügyekről lásd a bevezetőt.

80 == Ismereteink szerint újabb találkozóra nem került sor.

81 == Sillai Árpád rendőr ezredes 1987-től volt a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság vezetője 1990-ben történt nyugdíjazásáig. ÁBTL 2.8.1. BM (Központ) 14528. Sillai Árpád. Állambiztonsági archontológia (ÁBTL) https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:13:::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:13497,ELETRAJZ. Ivádi Sándor rendőr ezredes 1961 februárjában került a Belügyminisztérium állományába, majd 1965-ben elvégezte az Idegennyelvű Főiskolát. 1978-tól a BM III/4. (Ellenőrzési) Osztályon, majd a hírszerzésnél teljesített szolgálatot, de 1989-ben már ismét a korábbi szolgálati helyén dolgozott. 1990-ben került nyugállományba. ÁBTL 2.8.1. BM (Központ) 14599. Ivádi Sándor.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság iratai

1.12.2. Budapesti Rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerveinek iratai

2.7.1. Napi Operatív Információs jelentések

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

BM (Központ) 14528. Sillai Árpád

BM (Központ) 14816. Pallagi Ferenc

BM (Központ) 14599 Ivádi Sándor

3.2.5. Operatív dossziék (O-8-dossziék)

O-8-389/7. Periszkóp. Washingtoni nagykövetség elhárítása

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 288. f. MSZMP központi szervei

5. cs. Politikai Bizottság

32. cs. (Külgügyi Osztály) Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya

=== Nyomtatásban megjelent források ===

Bozóki (főszerk.), 1999

A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok.

Második kötet. 1989. június 13. – július 27. Főszerkesztő: Bozóki András.

Szerkesztők: Elbert Márta, Kalmár Melinda, Révész Béla, Ripp Erzsébet,

Ripp Zoltán. Magvető, Budapest.

Bozóki–Elbert–Kalmár–Révész–Ripp–Ripp (szerk.), 2000

A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok.

Hatodik kötet. *A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások politikai*

munkabizottságainak jegyzőkönyvei. Szerkesztette: Bozóki András–Elbert

Márta–Kalmár Melinda–Révész Béla–Ripp Erzsébet–Ripp Zoltán.

Új Mandátum, Budapest.

Házi–Juhász-Pintér–Marschal (szerk.), 2022

A rendszerváltás mérföldkövei. Források. Szerkesztette: Házi Balázs – Juhász-Pintér

Pál – Marschal Adrienn. Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár,

Budapest.

=== Hivatkozott irodalom ===

Bíró, 1993

Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom*. Püski, Budapest.

Bodzabán–Szalay (szerk.), 1994

A puha diktatúrától a kemény demokráciáig. Szerkesztette: Bodzabán István – Szalay Antal. Pelikán, Budapest.

Kovács, 2015

Kovács Krisztián: Az amerikai katonai elhárítás külföldön végzett műveleti tevékenységének sajátosságai a Conrad kémügy tükrében.
Szakmai Szemle, 1. sz. 35–64.

Révész, 2000

Révész Béla: Az Ellenzéki Kerekasztal és az állambiztonsági szervek.
In *A rendszerváltás forгатókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok*. Hetedik kötet. *Alkotmányos forradalom. Tanulmányok*. Szerkesztette: Házi Balázs – Juhász-Pintér Pál – Marschal Adrienn.
Új Mandátum, Budapest. 420–478.

Ripp, 2006

Ripp Zoltán: *A rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Napvilág, Budapest.

Süli, 2019

Süli Szabina Mercédesz: „Bukott kémek” a szocializmusban. Értekezés a Belovai-ügyről. *Acta Universitatis Szegediensis: forum: publicationes discipulorum iurisprudentiae*, 2. sz. 437–491.

==== Sajtó ====

Magyar Hírlap 1989–1999

Magyar Nemzet 1989

Népszabadság 1986–2011

==== Internetes hivatkozások ====

Révész, 2011

Révész Béla: „Itt tudás- és ismerethiány van...” Pallagi Ferenc meghallgatása az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának 1990. július 19-i ülésén. *Betekintő*, 4. sz. https://betekinto.hu/hu/2011_1_revesz (utolsó letöltés: 2023. június 16.).

Mark Palmer amerikai nagykövet és
Zwack Péter üzletember, politikus, 1990.

Fortepan / Szigetváry Zsolt

Kulcsszavak

=====

*1989/90-es rendszerváltás, ellenzék a Kádár-korszakban,
1989, Egyesült Államok, ellenzéki mozgalmak, Magyar Szocialista
Munkáspárt, MSZMP, rendszerváltás*

/ Anatomy of a Meeting /

**Mark Palmer, the U.S. Ambassador to Budapest and
the head of the Hungarian secret services in 1989**

Mark Palmer, the U.S. Ambassador to Budapest established special relations between Hungary and the USA with excellent results between 1986 and 1990. He also supported the reform process in Hungary and the transition to a market economy. He had close contacts with politicians of the Hungarian Socialist Workers' Party and the opposition leaders, and demonstrated the moral and political support the U.S. provided to the opposition's organizations. He also privately briefed and interpreted the U.S. position on security issues of the state security and internal affairs. These meetings were covered only in short news reports of one or two lines, so even today we know very little about these meetings.

The newly released document helps to clarify the picture that the U.S. Embassy and Mark Palmer himself developed about the true role of the U.S. Embassy in the process of democratic transition in Hungary. The statement describes the meeting with Deputy Minister Ferenc Pallagi on 24 October 1989 and the circumstances of the meeting.

Alkotmány utca a Kossuth Lajos tér felől, balra az Igazságügyi Palota (ekkor Néprajzi Múzeum és az MSZMP Párttörténeti Intézete). Az 1956-os eseményekre emlékező Kossuth Lajos téri nagygyűlésre vonuló ünneplők október 23-án. Budapest, 1989.

Fortepan / Vészi Ágnes